

CZYNNIKI WSPIERAJĄCE ROZWÓJ ZDOLNOŚCI UCZNIÓW KLAS I–III Z LEWORĘCZNOŚCIĄ

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki mogą mieć znaczenie w rozwoju zdolności leworęcznych uczniów edukacji wczesnoszkolnej. Na podstawie literatury wyodrębniono definicje i typologie pojęć: „zdolności” oraz „leworęczność”. W części empirycznej zaprezentowano wnioski z badań, przedstawiające m.in. udział rodziny i środowiska szkolnego w rozwoju zdolności uczniów leworęcznych.

Słowa kluczowe: zdolności, uczniowie leworęczni

FACTORS SUPPORTING CAPACITY DEVELOPMENT OF THE LEFT-HANDED PUPILS OF CLASS I–III

ABSTRACT

The article is devoted to an attempt to answer the question of what factors may be involved in the development of the “ability” of “left-handedness” of students in the first stage of education. On the basis of literature, concepts, definitions and typologies of „ability” and „left-handedness” are distinguished. In the empirical part the conclusions of the examination are presented, showing, among others, part of the family and the school environment in the development of left-handed students’ ability.

Keywords: abilities, „left-handed” students

Problematyka badań w świetle literatury przedmiotu

Niewątpliwie każde dziecko przychodzące na świat jest wyjątkowe i każde przynosi ze sobą bagaż wszelakich możliwości i zdolności. Problematyka zdolności jest obecnie bardzo popularnym zagadnieniem, bo rozszerzona definicja zdolności (Czaja-Chudyba 2009; Limont 2010) obejmuje szerokie spectrum uzdolnień dzieci, które do tej pory nie należały do powyższej grupy. Często niedostrzegane zdolności mają także dzieci niepełnosprawne, dzieci z syndromem autyzmu, czy z nadpobudliwością psychoruchową (Cypis i in. 2012).

Każde z nich powinno mieć szanse własnego rozwoju. Także prezentowane w niniejszym artykule badania dotyczą problematyki zdolności dzieci, które w niedalekiej przeszłości uważane były za niepełnosprawne – zdolności dzieci leworęcznych. Tę rzekomą „niepełnosprawność” (około 10% dzisiejszego społeczeństwa) tradycyjnie próbowano rehabilitować,

przez tzw. proces przestawiania na prawą rękę. Takie działania mogły powodować między innymi trudności w poprawnym czytaniu i pisaniu (Bogdanowicz 1994). Dziś na szczęście odchodzi się od tego typu praktyk na rzecz dopasowania narzędzi i właściwego zagospodarowania przestrzeni do pracy dla dzieci leworęcznych.

Zdolności są różnicami indywidualnymi, które uwidaczniają się w zmiennym funkcjonowaniu procesów poznawczych, angażujących takie funkcje, jak: pamięć, uwaga, spostrzeganie. Obejmują także strategie przetwarzania wiadomości oraz procedury rozumowania (Limont 2010). Najpopularniejszy podział zdolności, cytowany w literaturze zakłada występowanie zdolności ogólnych i specjalnych. Pierwsze utożsamiane są z inteligencją ogólną, z kolei drugie powiązane są ze ściśle określonymi terenami lub formami działalności (Lewowicki 1986; Czaja-Chudyba 2005).

Wśród badaczy zajmujących się genezą zdolności na przełomie stuleci wyłoniło się wiele teorii. W latach 80. XIX F. Galton założył, że podstawowym czynnikiem mającym znaczenie w rozwoju zdolności są geny (Hornowski 1986). Tezę o dziedziczeniu zdolności potwierdziła teoria Darwina, którą F. Galton przeniósł i zaadaptował do własnych potrzeb. Zgodnie z nią, cechy inteligencji, cechy układu nerwowego mają być przekazywane w genach (Eby, Smutny 1998). W kolejnym stuleciu J. Piaget założył oraz udowodnił na podstawie procedury badawczej, że prawidłowy rozwój dziecka zależy od jego doświadczeń, przeżyć, informacji, które zdobywa w ciągu życia. Jeszcze inne jest stanowisko, reprezentowane przez większość współczesnych psychologów i pedagogów. Zakładają oni, że zdolności wykształcają się w procesie ontogenezy. Dzięki wczesnym doświadczeniom dziecka możliwe jest tworzenie pierwszych schematów połączeń nerwowych, będących podstawą do kształtowania się coraz to bardziej złożonych systemów funkcjonalnych (Tyszkowa 1990).

Wobec wielości czynników mających znaczenie w rozwoju zdolności badacze sklasyfikowali zdolności w modele: strukturalno-interakcyjny oraz rozwojowy (Sękowski 2004). Do pierwszego typu zalicza się koncepcje A.J. Tennenbauma, który wyznacza 5 czynników będących determinantami pojawienia się wybitnych zdolności: zdolności ogólne, zdolności kierunkowe, czynniki związane z myśleniem (motywacja, dojrzałość emocjonalna, odporność psychiczna), czynniki środowiskowe i czynniki związane z przypadkiem nazwane przez Wiesławę Limont, tzw. uśmiechem losu (Limont 2004). Do drugiego rodzaju modeli zalicza się podział zaproponowany przez H. Gardnera, gdzie zdolności i talenty zastępowane są pojęciem „struktury umysłu”. Autor koncepcji zakłada, że istnieje siedem rodzajów zdolności, mogących współistnieć niezależnie od siebie (Czaja-Chudyba 2009). Istnienie tych zdolności jest zdeterminowane przez sferę biologiczną, a także przez związki i zależności występujące między dzieckiem, a środowiskiem.

Od niedawna w piśmiennictwie psychologiczno-pedagogicznym sporo miejsca poświęca się syndromowi nieadekwatnych osiągnięć, którego przyczyn upatruje się w poczuciu braku akceptacji bądź w wyniku niewłaściwych postaw społecznych względem ucznia (Dyrda 2012; Rimm 1994). Najbardziej wyraźnym skutkiem jego wystąpienia jest osiąganie przez ucznia wyników poniżej swoich możliwości i oczekiwań ze strony otoczenia. Właściwie podjęte działania powinny konstituować się wokół diagnozy motywacji, stanu emocjonalnego oraz otoczenia ucznia.

Rodzina stanowi jedno ze środowisk najsilniej kształtujących osobowość dziecka. Do podstawowych funkcji rodziny w aspekcie wychowawczym wg N.W. Ackermana należą: „dostarczenie żywności, warunków mieszkaniowych, możliwość nawiązania więzi społecznych, szanse poznania siebie, wchodzenie w role społeczne i podejmowanie zadań życiowych,

przejawienia twórczości indywidualnej oraz inicjatywy społeczne” (Adamski 2002, 31–32). Rodzice, jako pierwsi mogą dostrzec zarówno trudności jak i możliwości, zainteresowania, a wreszcie zdolności dziecka (Braun, Mach 2012). Na rozwój zdolności ucznia niewątpliwie wpływa pozycja społeczna, wykształcenie rodziców, wielkość mieszkania, ale także i może przede wszystkim styl wychowania (Barłóg i in. 2012).

Kolejnym środowiskiem, w którym dziecko winno być akceptowane oraz w którym mogłoby rozwijać swoje pasje i zainteresowania, jest szkoła. Dzieci uzdolnione powinny odczuwać akceptację ze strony rówieśników oraz nauczyciela. Powinno zadbać się o środki: fizyczne, psychoedukacyjne i społeczne, dzięki którym będą one osiągane. Do pierwszych należy zaliczyć sprzęt oraz wyposażenie szkoły (biblioteka, basen, sala muzyczna, pracownia plastyczna). Kolejne czynniki to zaplecze edukacyjne, pomoc psychologiczna, a także kompetencje zawodowe pedagogów i właściwe relacje z rówieśnikami oraz wytworzenie się więzi z nauczycielem (Barłóg i in. 2010).

Współcześni badacze obserwując uczniów, którzy obarczeni są jakimś typem deficytów, a przejawiają zdolności kierunkowe, wprowadzili do literatury pojęcie „uczeń podwójnie wyjątkowy”. Do tej grupy zalicza się dzieci ze specyficznymi trudnościami w nauce czytania i pisania, z ADHD, z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, uczniów z zaburzeniami sensorycznymi, ruchowymi czy z niepełnosprawnością intelektualną. Najczęściej uczniom tym udzielana jest pomoc z zakresu korekcyjno-kompensacyjnego i rehabilitacyjnego. Być może do tej grupy powinni dołączyć również uczniowie leworęczni, którzy w początkowym okresie nauki mogą potrzebować specjalnych oddziaływań edukacyjnych?

Lateralizacja, potocznie mówiąc stronność, wiąże się z przewagą funkcjonalną jednej ze stron ciała nad drugą w zakresie narządów symetrycznych (Oszwa 2002). Wyróżnia się modele lateralizacji: *jednorodny* (prawostronny lub lewostronny), gdzie narządy ruchowe i zmysłowe są dominujące po jednej stronie ciała, natomiast przeciwległa półkula ciała kieruje nimi; *niejednorodny* (skrzyżowana lub niejednorodna), w tym przypadku nie występuje dominacja po jednej stronie ciała, jest ona nieustalona, bądź kierowana przez niewłaściwą półkulę, co może być przyczyną wielu nieprawidłowości (Weber 2007).

Większość dzieci po 12 roku życia ma zlateralizowaną jednorodnie rękę, oko i nogę. Na ostateczny wynik lateralizacji wpływają czynniki endogenne, tj. genetyczne, organiczne, biologiczne, a także czynniki egzogenne. Metody badań lateralizacji odnoszą się do narzędzi badających dominującą rękę, nogę, oko oraz ucho (Meyer 1995).

Na podstawie diagnozy należy w następnej kolejności stworzyć plan pracy z dzieckiem oraz właściwie zaadaptować środowisko domowe i szkolne do jego potrzeb. Wychowawca dziecka leworęcznego powinien przede wszystkim wcześniej zdiagnozować, pokazać dziecku i kontrolować właściwą postawę podczas pisania oraz trzymania narzędzia pisarskiego. Ponadto, jeżeli u dziecka wystąpią jakieś trudności, należy mu zaproponować zestaw ćwiczeń usprawniających wadliwie działający obszar (Healey 2003).

Do najczęściej wymienianych trudności, które mogą wystąpić u osób leworęcznych, zalicza się: lateralizację niejednorodną, wolniejsze tempo pracy, trudności w pisaniu liter i cyfr, przekładające się na trudności w czytaniu (Bogdanowicz 1998; Spionek 1961).

Badania własne

Analizując literaturę przedmiotu dotyczącą zdolności, jak i tę poruszającą temat leworęczności trudno znaleźć informacje, które łączyłyby te dwa terminy. Być może przyczyną tego stanu rzeczy jest zbyt mała populacja uczniów leworęcznych, albo kojarzenie leworęczności z występowaniem nieprawidłowości z kręgu dysleksji lub innych zaburzeń rozwojowych. Odpowiedź na to pytanie może wiązać się też ze zbyt małym stopniem spopularyzowania w polskiej szkole rozwijania u uczniów zdolności, nawet w odniesieniu do dzieci praworęcznych. Może jest i tak, że zdolności u uczniów rozwija się niezależnie od ich ręczności? Są to jedynie hipotezy. Jedynym, znalezionym dokumentem odnoszącym się do tematyki badań jest artykuł D. Krzywoń (1999), traktujący o zasadach pracy z dzieckiem leworęcznym. W jednym z akapitów autorka odnosi się do rozwijania talentów i zdolności dziecka leworęcznego jako czynnika motywującego, sprawiającego, że jest w stanie uwierzyć w swoje możliwości. Doskonalenie zdolności w tym kontekście jest próbą odejścia od niechlubnego wizerunku „mańkuta”. Dodatkowo, M. Bogdanowicz (1989) wskazuje, iż mocne strony dziecka, jego zdolności, mogą kompensować słabe strony. Wiele uzdolnionych, cenionych i uznanych w świecie osób było lub jest leworęcznych. W tym kontekście warto zastanowić się, **jaki czynnik jest najbardziej znaczący w rozwijaniu zdolności u leworęcznych wychowanków edukacji wczesnoszkolnej**. Należy również pamiętać, że zdolności nie są czymś stałym. Prócz predyspozycji dziedzicznych, istotne jest także środowisko, w którym dziecko ma możliwość ich rozwijania. Badania przeprowadzono za pomocą standaryzowanego wywiadu (uczniowie) i ankiet (rodzice dzieci oraz nauczyciele dzieci leworęcznych). Badanym, leworęcznym uczniom edukacji wczesnoszkolnej zadano pytania dotyczące osób, które udzielają im pomocy, genetyzacji ich zainteresowań czy roli ręczności w rozwijaniu ich zdolności. W oparciu o odpowiedzi, uzyskano następujące wyniki.

W grupie 70 uczniów edukacji wczesnoszkolnej (36 chłopców [ch] i 34 dziewczynek [dz]), najwięcej z nich wskazywało, że najbardziej w rozwijaniu zdolności wspierają ich osoby ze środowiska domowego: rodzice, rodzeństwo, babcie, dziadkowie lub wujkowie (50% odpowiedzi dz. i 60% ch.). W dalszej kolejności dzieci najczęściej wspominały, że nikt nie pomaga im rozwijać zdolności, ponieważ robią to samodzielnie (prawie 19% dz. i 13% ch.). 11,6% odpowiedzi ankietowanych chłopców i 13,5% dziewczynek typuje nauczyciela, jako osobę wspomagającą ich zdolności.

Często podstawą zainteresowań dzieci jakąś dziedziną jest autorytet, którym darzą rodziców, babcie czy też wujków, ciotki, a także rówieśników lub instruktorów. Z tej perspektywy badaczowi wydało się istotne pytanie dotyczące genetyzacji zainteresowania. W wielu przypadkach zdarzało się, że dzieci nie potrafiły wskazać, co zapoczątkowało ich zainteresowanie daną dziedziną. Zainteresowania piłką nożną u chłopców w wielu przypadkach związane były z tradycją rodzinną, wspólnym oglądaniem z tatą bądź wujkiem meczy piłkarskich zarówno w telewizji, jaki i na trybunach.

W czasie badań chciano również uzyskać informacje, czy w opinii dzieci leworęczność ma znaczenie w rozwijaniu ich zdolności. Najczęściej chłopcy i dziewczynki odpowiadali, że lewa ręka pomaga im w rozwijaniu zdolności (44% ch., 50% dz.) uzasadniając to odpowiedziami: „łatwiej mi pisać, malować”, „prawą nie umiałabym zrobić tylu rzeczy”, „lewą lepiej mi się robi coś”. Część dzieci uważa, że ich ręczność nie ma znaczenia w rozwijaniu zdol-

ności (33% ch., 29% dz.). 8,8% odpowiadających dziewczynek zauważa natomiast, że lewa ręka utrudnia im rozwijanie zdolności. Najczęściej padały odpowiedzi: „trudno mi wycinać”, „rozmazuje mi się, kiedy piszę”, „wole rysować prawą ręką”. Dzieci pytane o to, czy rówieśnicy zwracają uwagę na ich ręczność, w większości przypadków odpowiadali, że koleżdy i koleżanki zauważają, że piszą lewą ręką, ale nie komentują tego w żaden sposób.

Kolejnym czynnikiem, który może mieć znaczenie w rozwijaniu zdolności dzieci leworęcznych, jest środowisko szkolne. Proszono nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej o wypełnienie ankiety dotyczącej zdolności dzieci leworęcznych. W badaniach wzięło udział 39 pedagogów, w których klasie uczy się dziecko leworęczne. Nauczyciele w 7-stopniowej skali wyznaczyli czynnik, który ma największe znaczenie w rozwijaniu zdolności (1) oraz ten, który najmniej decyduje o rozwoju zdolności dzieci leworęcznych (7). Najczęściej typowaną na pierwszym miejscu odpowiedzią było środowisko rodzinne. Kolejno szkoła i koła zainteresowań (2 i 3 miejsce). Najmniejsze znaczenie w mniemaniu nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w rozwijaniu zdolności mają szkoły specjalistyczne oraz rówieśnicy. Zgodnie z odpowiedziami 88% nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, uczniowie praworęczni nie różnicują swoich leworęcznych kolegów, pozostałe osoby zauważają pozytywny stosunek. Dwóch pedagogów wskazało również media jako czynnik mogący wspomagać rozwój zdolności dzieci leworęcznych.

Badania prowadzono także równoległe wśród rodziców dzieci leworęcznych. W badaniach wzięło udział 69 rodziców tychże dzieci. Poproszono ich o informacje dotyczące ich wkładu w rozwój zdolności dziecka tj. „Jak Pani/Pan wspomaga rozwój zdolności swojego dziecka”. Najczęściej podawane odpowiedzi koncentrowały się wokół pracy z dzieckiem w domu (33,6%). Rodzice dzieci leworęcznych wymieniali takie czynności jak: rozmowy, odpowiadanie na pytania, czytanie książek, przeglądanie atlasów, słuchanie muzyki, wspólną zabawę. Dodatkowo 80% rodziców deklaruje, że zapisuje swoje dzieci na zajęcia, 14,7% wspomaga rozwój zdolności dziecka poprzez dostarczanie mu materiałów, książek, artykułów sportowych i in., które wiążą się z zainteresowaniem dziecka. Dodatkowo czynnikiem wzmacniającym rozwój zdolności są też zachęty werbalne (11,5%): pochwały, zachęty, pocieszenie i wspieranie w trudnych dla dziecka sytuacjach.

Wnioski

Na podstawie literatury przedmiotu oraz badań dotyczących zdolności dzieci leworęcznych, można z całą odpowiedzialnością podkreślić, że czynnikiem mającym największe znaczenie w rozwijaniu zdolności jest **środowisko domowe**. Zarówno literatura dotycząca zdolności, jak i ta poruszająca tematykę leworęczności zaznacza, iż wsparcie emocjonalne, merytoryczne oraz finansowe jest podstawowym kryterium dla rozwoju zdolności. Warto, by rodzice wyznaczyli wobec dziecka własne oczekiwania, ale takie, które dziecko może spełnić. Rodzice w codziennych sytuacjach powinni słuchać dziecka i strać się wskazywać odpowiednią drogę postępowania (Landau 2003).

Kolejnym czynnikiem ważnym dla leworęcznego dziecka, które pragnie rozwijać swoje zdolności, jest **postawa nauczyciela**. Pedagog jest przewodnikiem i pomocną dłońią w rozwiązywaniu dziecięcych problemów. Powinien on swoimi kompetencjami merytorycznymi,

metodycznymi oraz społecznymi wspomagać żmudny proces rozwijania zdolności dziecka. Ważne, by zaprogramować taki rozwój ucznia, który będzie odpowiadał jego potrzebom i możliwościom. Coś, co jest zbyt trudne lub mało atrakcyjne dla dziecka, nie będzie budziło jego zainteresowania.

Ręczność w opinii większości dzieci leworęcznych, a także w mniemaniu rodziców oraz nauczycieli uczniów leworęcznych nie jest czynnikiem, który determinuje zdolności specjalne.

Natomiast w opiniach rodziców oraz nauczycieli ważnym czynnikiem, który może mieć znaczenie w rozwijaniu zdolności dzieci leworęcznych, są **zajęcia pozalekcyjne** oraz **zajęcia dodatkowe**. Dzięki takim formom aktywności dzieci częściej mogą obcować z rzeczami, sytuacjami, ludźmi, którzy mogą rozbudzać w nich pasję i z nimi zgłębiać tajniki wiedzy.

Najważniejszym czynnikiem, który konkluduje wszystkie wnioski, jest samo dziecko. Uczniowi przede wszystkim należy zezwolić być dzieckiem, a nie „maszynką” do wykonywania jakiejś czynności. Należy mu pozwolić na życie w równowadze pomiędzy pasją a zabawą. Nie można zapominać, że bez harmonijnego rozwoju nie można osiągnąć sukcesu. W swoim postępowaniu warto zawsze w pamięci słowa Janusza Korczaka, który napisał „Wychowanie dziecka to nie miła zabawa, a zadanie, w które trzeba włożyć wysiłek bezsennych nocy, kapitał ciężkich przeżyć i wiele myśli...”.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski F. 2002, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Barłóg K., Mach A., Zaborniak-Sobczak M. (red.), 2012, *Odkrywanie talentów. Wybrane problemy diagnozy, wspierania rozwoju i edukacji*, UR, Rzeszów.
- Bogdanowicz M. 1989, *Leworęczność u dzieci*, WSiP, Warszawa.
- Bogdanowicz M. 1989, *Trudności dziecka leworęcznego*, „Wychowanie w Przedszkolu” 9, s. 515–522.
- Braun M., Mach M. 2012, *Jak pracować ze zdolnymi? Poradnik dla nauczycieli i rodziców*, ORE, Warszawa.
- Cybis N., Drop E., Rowiński T., Ciecuch J. 2012, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych*, ORE, Warszawa.
- Czaja-Chudyba I. 2009, *Jak rozwijać zdolności dziecka*, WSiP, Warszawa.
- Czaja-Chudyba I. 2005, *Odkrywanie zdolności dziecka*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Dyrda B. 2007, *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych: rozpoznawanie i przeciwdziałanie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Dyrda B. 2012, *Materiały z Międzynarodowej Konferencji – Systemowe strategie kształcenia uczniów zdolnych, drogą ku edukacji przyszłości*, ORE, Warszawa.
- Healey J.M. 2003, *Leworęczność. Jak wychować leworęczne dziecko w świecie ludzi praworęcznych*, GWP, Gdańsk.
- Hornowski B. 1986, *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, WSiP, Warszawa.
- Krzywoń D. 1999, *Zasady postępowania z dziećmi leworęcznymi*, „Nauczyciel i szkoła” 1, s. 104–108.
- Landau E. 2003, *Twoje dziecko jest zdolne: wychowanie przykładem*, Pax, Warszawa.
- Lewowicki T. 1986, *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa.
- Limont W. 2010, *Uczeń zdolny: jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

- Limont W. (red.) 2004, *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Meyer R.W. 1991, *Poradnik dla leworęcznych*, Agencja Wydawnicza INTERSTER S.A., Warszawa.
- Oszwa U. 2002, *Dziecko leworęczne*, „Remedium” nr 7/8, s. 22–23; nr 10, s. 12.
- Rimm S.B. 1994, *Bariery szkolnej kariery: dlaczego dzieci zdolne mają słabe stopnie*, WSiP, Warszawa.
- Sękowski A.E. 2004, *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*, PWN, Warszawa.
- Spionek H. 1961, *Dziecko leworęczne*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Tyszkowa M. 1990, *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, PAN, Warszawa.
- Weber S. 2007, *Dziecko leworęczne*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.